машаққат билан чизиш, унинг бир ҳолатга келгунигача бўлган ички изтироблари муаллиф томонидан акс эттирилар экан, бу санъат асарига муносабатни кўрган рассомнинг ички кечинмалари, изтироблари ҳар бир китобхонни ўйга толдириши табиий менимча. Асар китобхонни санъатни тушуниш, кўнгил оламини тушунишга ёрдам беради, ижод машаққати-ю, мусаввир тасаввурларини англашга ёрдам беради, китобхонда санъатга, ижодга, инсон қалбига, нозик туйғуларига ижобий муносабатни шакллантиради. Асар айнан шунинг учун ҳам «Изҳор» деб номланган бўлса ажаб эмас. Раъно Рахмон ҳикоя охирида қаҳрамон тилидан шундай ёзади: «Бир улуғ яратувчи бор-ҳамон маъқулларди қалби. –У одамга суврату сийрат, жон берган Зотдир. Биз эса бор йўғи улардан нусха кўчиришга ҳаракат қилдик ва катта хато қилдик. Муҳаббатимизни шу тарзда изҳор қилмоқчи бўлдик, шекилли. Рангларга сиғмаган дунёларимиз, изҳорларимиз муҳаббатга поёндоз бўлсин, поёндоз бўлсин»…(Р.Рахмон, 2003:174). Муаллиф қаҳрамон нутқи орқали асар мазмун - моҳиятини жуда чиройли тарзда очиб беради, хулоса қилади.

Бу китобни ўқир эканмиз энг аввало муаллифнинг Оллоҳга бўлган ишонч, эътиқодининг нақадар кучли эканлигини ҳар бир мавзусида кўрамиз. Китобдан ўрин олган мавзулар яратганга бўлган улуғ ишончни тарғиб қилишга, инсонларнинг кўнгил мулкига бу туйғуларни сингдиришга бўлган эзгу фикрларининг мисралар қаърига сингдирилганига гувоҳ бўламиз. Инсонлар орасидаги муҳаббат туйғусининг илоҳийлигини мадҳ этувчи ўзига хос мисраларни қуйида кўриб ўтамиз: «Деди: икки руҳнинг бир-бирларига интилишлари (муҳаббат водийсига етиб) васл кўшкида ниҳоя топгай. Аммо унинг нигоҳлари маъюс. Қалби ҳувиллаб ётибди, ҳаракатлари беқарор. Тириклик сувини ташналик ила кутади. Ё Яратган ҳамма нарса сенингдир, ихтиёр сендадир, уни бахтли қилмоқ сен учун бир имо каби осондир. Унга ўзинг шодлик бер.

Сен истасанг юраклар гул очади,
Сен истасанг нигоҳлар нур сочади.
Сен истасанг кўнглим лаҳзада тўлгай,
Тилдан қолган соқов ҳам тил очади.
Ул кўзнинг ойдинлари ғоят чуқур,
Чуқурга чўка-чўка жоним чиқур.
Кўнглимни қазий-қазий қазо топсам,
Гўримдан шукур дея сазо чиқур.»

Шеърда яна Оллоҳга бўлган мурожаат акс этади. Яъни инсоният учун яхшиликлар ҳам ёмонликлар ҳам сендан бежавоб бўлмас, сен назар қилсанг ҳар бир кўнгил шод бўлгай дея инсонларга яхшиликларни тилайди. Чуқурга чўкиш эса яхшиликлар қилиш учун ҳаракат қилиш, акс ҳолда ёмонликлар ичра ғарқ бўлиш мумкин. Кўнглимни англай олмай қазо топсам дея тасвирлашида ҳам бир олам маъно бор. Чунки шоиранинг энг асосий тушунчаси бу инсон ўз кўнглини англай олиши, «Одам ўз кўнглини, кўнгил ўз одамини англай олиши шунчалар мураккаблигини билган киши учун бошқалардан гинага ўрин йўқ. ….кўнглига тенг кўнгил топа олган инсон, икки дунё саодатини топибди»-дея таърифлайди. Демак, муаллиф фикрича, кўнгилни англай олмоқ бахт. Инсон Оллоҳ инояти ила ўз кўнглини англай олиш бахтига муяссар бўлар экан, уни ўзгаларга шу сеҳри ила етказиб беролади. Мана шунинг учун ҳам шоира агар ўз кўнгил мулкимни тополмай, кўнглимни англай олмай қазо қилсам, шукур қиламан, деганида ҳаққоний фикрни илгари суради, чунки, ўз кўнглини англай олмаслик азоб, минг бир изтироб.

Шунингдек, шеърий парчада гул, тил, нур каби бирбирига оҳангдош бўлган қофиядош сўзларни ҳам танлай олганки, уларнинг барчаси ҳар жиҳатдан ижобий маънони ўзида мужассам этган сўзлардир. Мақолада Раъно Рахмон қизининг мустақиллик йилларида яратган ўзига хос қалб кечинмалари акс эттирилган, кўнгил салтанатининг мулки бўлмиш ички туйғулар ҳақидаги асарлари имкон даражасида таҳлилга тортилди. Бу йилларда шоира ижодида жуда теран маъноларга эга бўлган ва мавзу жиҳатдан жиддий асарлар яратилган. Бу асарлар айнан адабий жараёнда давр силсиласи таъсирида яратилган ўзига хос асарлар бўлиб, ўзбек адабиётида мустақиллик мавзусини ўзига хос тарзда акс эттирган ижод намуналаридан бири сифатида ўз ўрнига эга бўлмоқда.

Адабиётлар

1. Раҳмон қизи Р. Руҳ манзаралари. –Тошкент: 2003.
2. Худойқулов Э. Адабиётшуносликка кириш. –Тошкент: 2007.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада Қорақалпоғистонда яшаб ижод этган шоира, публицист Раъно Рахмон қизининг мустақиллик йилларида яратилган асарларидан бири «Руҳ манзаралари» китобига киритилган ҳикоя, шеърлар, лавҳаларнинг ўзига хос мавзу рангбарангликлари, бадиийлик хусусиятлари ҳақида сўз юритилади. Шунингдек, сўз қўллаш маҳорати, рамзларнинг ўзига хосликлари, ижодкор ички кечинмаларининг ифодаланиши таҳлил қилинади.

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается об уникальных тематических и художественных особенностях рассказов, стихов и истории вошедших в книгу «Пейзажи духа», одного из произведений поэта, публициста Рано Рахмона кызы, жившего и творившего в Каракалпакстане в период годы независимости. Автор также анализирует навыки использования слов, уникальность символов и выражение творческого внутреннего опыта.

SUMMARY

This article tells about the unique thematic features and artistic features of the stories, poems and stories included in the book «Landscapes of the Spirit", one of the works of the poet, publicist Rano Rahmon kyzy, who lived and worked in Karakalpakstan during the years of Independence. Author also analyzes word usage skills, the uniqueness of symbols, and the expression of creative inner experiences.

J.AYMURZAEV – QARAQALPAQ SATIRALÍQ PROZASÍNÍŃ BASLAWSHÍLARÍNÍŃ BIRI SÍPATÍNDA

A.S.Jaqsılıqova - *doktorant*
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: obraz, asar, kinoya, janr, proza.
Ключевые слова: образ, произведение, сатира, жанр, проза.
Key words: image, work, satire, genre, prose.

Satira erkin jámiyetimizdegi unamsız qásiyetlerge qarsı gúresiwde, olardı ashshı kúlki arqalı áshkaralawda, turmıstaǵı irkinish beretuǵın hádiyselerdi sınawda, teńitayı joq kórkem sóz quralı. Satirik jazıwshıdan avtorlıq poziciya, xalıqlıq kóz-qaras, joqarı estetikalıq ideya, ómir shınlıǵın shıǵarmada kórkemlik penen súwretlew sheberligi talap etiledi. Bul jaǵınan satirik jazıwshıǵa da ulıwma dóretiwshilik xızmetkerlerine qoyılǵan joqarı ideyalıq penen kórkemlik sheberliginiń biyik talabı qoyıladı.

Satira shıǵarmada súwretlengen turmıslıq qubılıslardı, jeke adamlardıń háreketi menen minez-qulqındaǵı unamsız momentlerdi shegine jetkerip áshkaralaw arqalı jasaladı. Egerde yumorda qubılıstaǵı ekinshi dárejeli momentler kúlkige alınsa, satira bul qubılıslardı tutas tiykarı menen

biykarlaw baǵıtınan jasaldı. Satira jay ǵana zıyansız sınaw yamasa kemshilik, unamsız momentti súwretlew emes, al áshkaralawdıń kúshi menen túp-tamırınan biykarlaw. Satiralıq shıgarmalardıń obyekti turmıstıń unamsız momentleri, jaramsız qubılıslardan ibarat. Jazıwshı olardı saplastırıw ushın ádewir kúsheytip kórsetedi. Auditoriyaǵa málimlep, biykarlawshı húkim shıǵaradı. Unamsız adamnan oqıwshını jerkendiredi, aradan alıslatıwdı aldına maqset etip qoyadı. Durıs, satirada da kúlki bar. Biraq, onıń tiykarında ashshı mısqıl, ǵázepli kúlki jatadı. Satiradaǵı kúlki avtordıń zıǵırdanın qaynatqan, qubılısqa, adam minezine ǵázebin, ızasın keltirgen zili bar kúlki. Adam ómirdegi áshkaralanıp otırǵan qubılıstıń ishki qarama-qarsılıǵın ashıwda onı astarlı mánide ǵana emes, al ulǵaytıp beriw arqalı mánisin túsindiredi, onı kereksiz sıpatında súwretleydi.

Qaraqalapaq adebiyattanıw iliminde satira máselesi ele tıń jatırǵan ilimlerdiń biri. Keyingi on jılıqlarda ǵana ko`rkem ádebiyatımızda satiranıń rawajlanıw máselelerine anıqlap qol urılıp atır. Satira janrınıń baslı ushı folklor menen ushlasadı. Biz bilemiz, awız ádebiyatındaǵı yumor-satira tek O`mirbek yaki Jiyrenshe sheshen so`zi menen sheklenip qalmaǵan. Ol dástanlarda, qıyalıy hám turmıslıq erteklerde, turmıs-salt jırlarında, jumbaqlarda hám basqa da túrli ádebiy janrlarda ushırasıp otıradı. Sonday-aq jazba ádebiyattıń eń daslepki wákilleri bolǵan Berdaq, Kunxoja, O`tesh shayırlardıń qáleminde de, sońınan XX ásirge kelip T.Jumamuratov, D.Aytmatov, J.Aymurzaev shıǵarmalarında da o`z ko`rinisin taptı.

Qaraqalpaq ádebiyatınıń talantlı tulǵalarınıń biri Jolmurza Aymurzaev lirikalıq, epikalıq, dramalıq janrlarda teń qálem terbetip, jańa formalardıń jaratılıwına úles qosıwshı pútkil ádebiyat jankúyerleriniń ustazı desek boladı. Onıń shıǵarmalarında xalıqtıń real turmısı, óz dawiriniń sóz etpekshi bolǵan aktual máseleleri ayqın kózge taslanadı. J.Aymurzaev prozaǵa 30-jıllardıń basında bir qatar publicistikalıq maqalaları, ocherkleri, feletonları gúrrińleri menen kirip keldi. Al, 30-jıllardıń aqırına kelip bolsa prozanıń povest janrında qálem terbete basladı. Jazıwshı urıs dáwirıne kelip te, urıstan sońǵı dáwirlerde de bir qatar shıǵarmalar dóretip, joqarı nátiyjelerge eristi. Onıń dóretiwshiliginde jańa formalar, yaǵnıy biz sóz etpekshi bolǵan satıranıń sıpatlı belgilerin kóremiz. Biz J.Aymurzaev satıranıń dáslepki baslawshılarnıń biri sıpatında bilemiz. Buǵan tiykar jazıwshı shıǵarmalardıń satiralıq ruwx, shıǵarma qaharmanlarındaǵı satıralıq xarakter bunıń kórinisi bola aladı.

J.Aymurzaevtıń “Traktor kelgende”, “Miynet eri Nuratdin”, “Kolxoz eri” sıyaqlı eń dáslepki gúrrińleri, sonıń menen bir qatarda “Quwat” povesti, “Kelin” gúrrińi, “Jetimniń júregi” povesti, “Qálmenbaydıń hiylesi», “Ámiwdarya boyında” romanı, “Sheberxannıń shırmawıǵı”, “Aygúl-Abat” piesaları payda boldı. Lekin, bul shıǵarmalar da satiralıq talaplarına tolıq juwap bermese de, yaǵnıy satira menen lirikalıq sheginisler aralas, komediya menen dramalar birge aralasıp júrer edi.

Jazıwshınıń “Kelin” gúrrińindegi burınǵı kózqarastan, jańa zaman turmısına biyimlese almay atırǵan awıl adamlarınıń turmısı sóz etiledi. Shıǵarma mazmunı Ukraina qızı Nadejda, qaraqalpaq jigiti Dawletmurat, Ótemurat ǵarrı obrazları arqalı ashıp beriledi. Nadejda kishpeyil, miynetkesh, sabırlılıq tımsalı, dúnyaǵa kózqarasınıń keńligi menen kózge taslanadı. Ol jas basına barlıq qiyınshılıqlardı basıp ótedi. Óz elinen alısta júrip qıyın awhalǵa tússe de, ózindegi bekkem isenim menen aldınan shıqqan barlıq tosqınlıqlardı jeńip shıǵadı. Shıǵarmada Nadejda menen Ótemurat ǵarrı obrazları arasındaǵı kelispewshilik, Nadejdanıń bul tosıqlarǵa sabırlılıq penen qarsı turıwı obrazlı súwretlenedi.

Gúrrińde Ótemurat ǵarrı obrazı ayrıqsha ahmiyetke iye. Qaharmanda eskilik topıraǵınan ele shıǵa almay atırǵan, ápiwayı awıl adamınıń kelbeti sáwlelenedi. Ótemurattıń Nadejdaǵa bolǵan múnasibeti, oǵan degen jek kóriwshilik kózqaras, onıń jawız insan ekenligin kórsetpeydi. Tek ǵana ortadaǵı ayırım túsinbewshilik Óttemurattı usı halatqa salıp qoyadı. Nádejdanıń bir ǵana iygilikli isi menen Ótemurat ǵarrınıń oǵan bolǵan múnásibeti pútkilley ózgerip ketedi. Jazıwshı Ótemurat obrazında satıralıq sıpatlardı sawlelendiriwge háreket etedi.

J.Aymurazaevtıń jáne bir kewilge qonımlı dóretpeleriniń biri “Jetimniń júregi” povesti bolıp esaplanadı. Povest avtobiografiyalıq, memuarlıq xarakterge iye. Shıǵarmada qaharmanıń jas bala waqtınan baslap kórgen bárshe qıyın-keski turmıs waqıyaları sóz etiledi. Belgili ullı ilimpazlarımızdıń biri, professor K.Allambergenov “XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı” sabaqlıǵında J.Aymurzaevtıń portretin kórkem súwretlep berip, ásirese jazıwshınıń “Jetimniń júregi” shıǵarmasına tereń analiz jasaydı. Shıǵarma qaharmanına tán barlıq sıpatlı belgilerdi tolıq ashıp kórsetedi.

Belgili sóz sheberi J.Aymurzaevtıń “Ámiwdarya boyında” romanı satiralıq prozanıń dáslepki úlgileri sıpatında kórsetiledi. Jazıwshınıń “Ámiwdarya boyında” romanı 1958-jılı jazılıp, romannıń tiykarǵı teması qaraqalpaq xalqınıń turmısı hám abadanlıǵı ushın gúres, miynetkesh xalıqtıń qaharmanlıq qurlıstaǵı isleri sóz etiledi. Roman qaharmanları xarakterinde, xalqı, eli ushın janın ayamaytuǵın márt insanlar obrazı sawlelendiriledi.

Shıǵarmanıń bas qaharmanı Rawshan bolıp, avtor Rawshan obrazı arqalı xalqın ardaqlaǵan, tınımsız miynettıń mashaqatınan qashpaytuǵın haqıyqiy jetik, kámil insan obrazın, súwretleydi. Tek ǵana sabırlıq, adalatlı, haqıyqatshıl insannıń tımsalı bolǵan Rawshan awıl xojalıq institutın pitkergennen soń, óz awılına kelip jumıs isleydi. Qaharmannıń tiykarǵı tilegi tuwılıp ósken awılın rawajlandırıw, gúllendiriwdi maxset etedi hám bul niyetine erisiw ushın sabırlılıq penen jumıs alıp baradı. Sonıń menen birge ózine uqsaǵan márt, miynetkesh mexanik jigitlerdi toplap, olardı da jámáátlik xojalıqtı aldıńǵı qatardaǵı daramatlı xojalıqqa aylandırıwǵa shaqırıp, aldılarına úlken waziypa júkleydi.

Awıldıń jası ullıları jas, miynetkesh Rawshandı kórip oǵan sheksiz isenim bildiredi. Búginin oylaǵan basshılardı qaralaydı. Awılınıń abadanlasıp baratırǵanına quwanısh penen qaraydı.

Rawshan obrazı qarama-qarsı qoyılǵan obraz Kámekbay obrazı bolıp sanaladı. Bul eki insan arasındaǵı parıq adamgershiliginde. Kámekbay Rawshannan pútkilley parıqlanadı. Ol tuwılǵan jerin gúllendiriw degen ideyalardı pasıq miyine sińdirgisi kelmeydi. Jazıwshı Kámekbay obrazı arqalı insandaǵı satiralıq sıpatlardı kórsetip beredi. Kámekbay basshı lawazımında islewine qaramastan hámme waqıt menmenlikke berilip, basqalardıń ústinen zulım ótkeriwdi abzal kóredi. Kámekbay jeke mápin, jámáát mápinen ústin qoyıp insaniylıǵın umıtadı. Bul bolsa óz nawbetinde Kámekbaydıń ruwxıy jarlı ekenligin kórsetedi. Ol óz orınınan ayrılıp qalıwdan qorqıp, qasındaǵı bilimli, talantlı jigitlerdi ótirik qaralap, kóp hayal alıwshılıqta ayıplap kórsetedi.

Kámekbaydıń hújdansızlıǵı sebepli ómirlik joldası erte qaytıs bolıp qaladı. Onıń boyındaǵı bunday adamgershiliksiz kórinisler oqırmannıń kewlinde jerkenish sezimin oyatadı. Aysholpannıń mezgilsiz dunyadan ótiwi Kámekbaydıń miyrımsizligi sebebinen júzege keledi. Mısalı:

Aysholpan azıraq kózin ashtı, sóytip sál-pál esin jıynadı. Sińlisi Rawshandı shaqırıp:

-Rawshan azıraq suw ber!-dedi jas baladay názik dawısı menen.

Má, saǵan suw!-dep, Kámekbay suw qabaqtan zerenge suwdı toltırıp quyıp betine serpip jiberdi.

-Hay, hay janım-ay. Sennen suwıq suwda jaqsı-aw. Boyımdı jeńilletip, kózimdi shayday ashtırdı,- dedi Aysholpan [2]

Bul qatarlardaǵı Kámekbay obrazındaǵı suwıq suwday mıyrımsizlik, menmenlik, hújdansızlıq ayrıqsha kózge taslanadı. Jazıwshı bul Kámekbay obrazı arqalı xalıqımız arasında ushırasatuǵın usınday miyrımsız insanlardı, óz mápi ushın xizmet etip júrgen basshılardı ótkir sınǵa aladı.

Shıǵarmada Kárimbay obrazınan basqa da satıralıq obrazlardı kóriwmizge boladı. Ásirese Kárimbaydıń qolqanatları bolıp júrgen Káramatdin, Sattar obrazlarında kórsetip ótıw orınlı. Bul obrazlarda Kárimbay sıyaqlı ózleriniń boyında barlıq sumlıqtı sińdirgen insanlar. Jazıwshı bul obrazlardı pálektıń asıtında jayparaxat kún kórwshi, rawajlanıw máselesin artqa súriwshi insanlar kelbetin bayan etedi.

Jamanlıqtıń izinde jaqsılıq bolǵanınday, Rawshan hám basqada onıń tárepdarlarınıń kóbeyiwi awıl xojalıq tarawınıń gúlleniwine alıp keldi. Miynetkesh jigitler Boris, Murat obrazları arqalı awıl adamlarınıń miynetke hadal kózqarasta qarawı hám sana-seziminiń hár tárepleme ósip barıwı kórkem bayan etiledi. Murat óz miynetkeshligi menen Kárimbaydıń jamanlıqlarına sınbaydı, haqıyqatlıq jolında gúresip, dushpanınıń aldında búgilip qalmay, óziniń aqıllılıǵı menen jamanlıqtı jeńip shıǵadı.

Shıǵarmanıń jáne bir kewilge qonımlı obrazlardıń biri Gúlsánem obrazı bolıp esaplanadı. Gúlsánem tipiklik dárejege kóterilgen obraz. Gúlsánem kishpeyil, haq kewil qız. Ol urıs jıllarında frontta ayanbay xızmet etip, márt hayal-qızlarǵa tán sıpatlı kórinisler súwretlenedi. Gulsanem ómirlik joldası qaytıs bolıwına qaramastan, ózin taǵdirin ayanıshlı awhaldan alıp shıǵıwǵa háreket etedi. Urıs jıllarında ayanbay miynet etip, qaraqalpaq hayal qızlarınıń bárshe sıpatlı belgilerin kórsetip, bárshe qıyınshılıq jolların basıp óken Gúlsánem hámmege jámiyetlik isi menen de, jeke ómirinende úlgi kórsetip, mudamı aldıńǵı qatarda bolıwdı maxset etti. Ol maxsetine erisiwden izge qaytpadi. Avtor Gúlsánem obarın jámiyetimizdegi óz táǵdirine jeńilgen, miynetten qashıp jeńil turmıstı tańlaǵan insanlar xarakterine qarama qarsı qoyıladı.

Juwmaqlap aytqanda qaraqalpaq ádebiyatında satiralıq prozanıń rawajlanıwı, satiralıq obrazlardıń dóretiliw ózgesheligi jazıwshılarımızdıń dóretiwshiliginde tereń ısılıp atırǵanlıǵın kórip óttik. Ásirese kórnekli sóz sheberi Jolmurza Aymurzaev qáleminde satiralıq shıǵarmalar ónimli qollanılıp, ózine tán jasalıw ózgesheligi menen xarakterlenedi. Bunday satiralıq shıǵarmalar dóretiw máselesi búgingi kúnniń aktual máseleleriniń biri sanaladı.

Ádebiyatlar

1. Paxratdinov Yu. Qaraqalpaq satirası. –Nókis: "Qaraqalpaqstan", 1992.
2. Aymurzaev J. Shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı. I-II tom. –Nókis: "Qaraqalpaqstan", 1980.
3. Paxratdinov A., Allambergenov K., Bekbergenova M. XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı. –Nókis: "Qaraqalpaqstan", 2011.

REZYUME

Maqola qoraqalpoq adabiyotshunosligida kam o'rganilgan dolzarb muammolarning biriga bag'ishlangan. XX asr qoraqalpoq adabiyotida satiraning o'rganilishi jarayoni, o'ziga xos xussusiyatlari, satirik prozaning rivojlanish masalalari so'z etilgan. Shuningdek qoraqalpoq adabiyotining yirik adibi J.Aymurzaevning "Ámiwdárya boyında" asaridagi satirik obrazlar talqin qilingan.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена одному из наименее изученных актуальных вопросов каракалпакской литературы. Рассматривается процесс изучения сатиры в каракалпакской литературе XX века, её особенности, развитие сатирической прозы. А также интерпретированы сатирические образы в произведениях великого писателя каракалпакской литературы Ж.Аймурзаева «Әмиўдарья бойында» (У берегов Амударьи).

SUMMARY

The article is devoted to one of the least studied topical issues of Karakalpak literature. It is described the process of studying satire in the karakalpak literature of XXth century, its features, the development stages of satire prose. More over, there interpreted satirical images in the work of the great karakalpak writer J.Aymurzaev Amudarya boyinda (At the bank of Amudarya).

ЭПИК АНЪАНАЛАР ТАЛҚИНИДА ИЖОДИЙ СИНТЕЗ МУАММОЛАРИ

С.Жумаева – *филология фанлари номзоди*

Қарши давлат университети

Таянч сўзлар: эртак, достон, эпик тур, ижодкорлик, мавзу, вариант, бахши, жиров, сюжет, образ, анъана, услуб, трансформация, эпизод.

Ключевые слова: сказка, эпос, эпический тур, творчество, тема, вариант, бахши, жиров, сюжет, образ, традиция, стиль, трансформация, эпизод.

Key words: fairy tale, epic, epic tour, creativity, theme, variant, bakhshi, dzhirov, plot, image, tradition, style, transformation, episode.

Эртаклар халқ ижодиётининг эпик тури сифатида энг қадимий жанрлардан бири бўлиб, халқнинг улуғвор ғоялари, дунёқараши, руҳий кечинмалари ижтимоий-сиёсий, оилавий – маиший, диний, ахлоқий қарашларини ўзига хос бадиий акс эттиради. Воқеабандлик, бирор ҳодисани мукаммал тарзда баён этиш бу жанрга хос бўлган асосий белги – хусусиятлардир. Шу маънода, асрлар оша давр таҳририга учраб, сайқаллашиб, гўзал шакли, чуқур ва теран мазмуни билан бизгача етиб келган эртаклар ҳанузгача энг севимли, энг жозибали халқ китоби бўлиб яшаб келмоқда. Хусусан, "Зиёд ботир", "Сўлмас гул ва вафодор хотин", "Маликаи Ҳуснобод", "Озодачеҳра", "Туҳматга учраган келин" номли бир қатор эртаклар ўзбек халқ эртакчилигида поэтик тизимнинг яхлитлиги, маиший йўналганлиги, анъанавий шакли ва мазмун моҳиятига кўра алоҳида ўрин тутади. Мазкур эртакларда "...вафодорлик мавзуи етакчилик қилади... Ишқ-вафо, туҳмат азоби порлоқ орзулар қанотида ифодаланган. Севги-садоқат, соф муҳаббат ғоясини ташкил этиб, ёр фироқи йўл азобига мансуб воқеа ва ҳодисаларда сарсон-саргардонлик етакчи хотимани оптимистик руҳ бошқаради, гоҳо у фожиа билан якун топади. Бу нарса ишқий саргузашт эртакларнинг ўзига хос табиатини белгилайди. Унинг воқеалари лирик оҳангда тавсифланган" [1:149].

Таъкидлаш жоизки, эртакларнинг қорақалпоқча варианти "Вафо савдогар" ғоявий – бадиий хусусиятлари, сюжет ва образлари тизимига кўра "Озодачеҳра", "Туҳматга учраган келин" номли ўзбек халқ эртаклари билан муштараклик касб этади. Бу муштараклик, аввало, икки қардош халқ вакилларининг орзу-умидлари, психологияси, турмуш тарзининг ўзига хос уйғунлигида акс этади. Шунингдек, мазкур эртакларнинг бир-бирига яқинлиги, шаклий тузилиши, табиатининг ўхшашлиги бир вақтда юзага келганлиги, ёнма-ён яшаб, ўзаро таъсир жараёнида ривожланганидан далолат беради.

Эртакларнинг ўзбекча вариантида ҳикоя қилинишича, Озодачеҳра Балх шаҳри подшосининг невараси. Қизнинг отаси Саид савдогар бўлиб, хотини дунёдан ўтгач, қизини бобоси подшонинг ҳузурида қолдириб, савдо иши билан сафарга кетмоқчи бўлади. Подшонинг маслаҳати билан Озодачеҳра шайх Санон